

Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΕΒΔΟΜΑΔΟΣ

ΤΗΣ ΜΑΡΙΑΣ ΜΙΣΣΕΡ

Η ΣΕΡΕΝΑΤΑ ΤΟΥ ΤΟΖΕΛΛΙ



ΠΡΟΣΩΠΑ :

ΕΛΕΝΗ. 38 ετών. ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ, 40 ετών.

(Σ' ένα πάρκο. Η Έλενη κι' η Φραγκίσκη κάθονται σ' ένα πάγκο, κάτω από τα δέντρα, και συνομιλούν. Ξεφρανα ακούγεται πλάι τους ή γλυκειά μελωδία της σερενάτας του Τοζέλλι).

ΕΛΕΝΗ.—Θεέ μου! Η σερενάτα του Τοζέλλι. Άκου, Φραγκίσκη; Μά ποιος την παίζει στο βιολί; ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ.—Δεν βλέπεις εκεί, στο παγκάκι, είχε καθισμένος κάποιος και παίζει βιολί.

ΕΛΕΝΗ.—Α, ναί! Μά τι γλυκά που παίζει!... ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ.—Πολύ γλυκά!... Και παίζει στο δρόμο. Πρέπει να του δώσουμε κάτι...

ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ.—(άνοιγοντας την τσάντα της).—Θά το δώσω εγώ ένα φράγκο.

ΕΛΕΝΗ.—Ένα φράγκο; Όχι. Άφησε... Θά το δώσω εγώ εκατό φράγκα.

ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ.—Μά είσαι υπέρ το δέον γενναϊώδης, αγαπητή μου. Δεν δίνουν εκατό φράγκα σ' ένα βιολιστή του δρόμου.

ΕΛΕΝΗ. (με δάκρυα στα μάτια).—Θά ήθελα να το δώσω περισσότερα.

ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ.—Κλαίς; Μά γιατί; Τι συμβαίνει; ΕΛΕΝΗ.—Με συγκινεί πολύ ή μουσική. Η σε-

ρενάτα αυτή που άκουσε τώρα, μιλάει στην ψυχή μου, όπως κανένα άλλο κομμάτι.

ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ.—Και όμως... Υπάρχουν κι' άλλα θραυότερα, πολύ θραυότερα μουσικά κομμάτια.

ΕΛΕΝΗ.—Ναί, αλλά κανένα δεν με συγκινεί τόσο.

ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ.—Χωρίς άλλο, θά σου φέρω κάποια ανάμνηση ή σερενάτα αυτή. Κάποια γλυκειά ανάμνηση. Πές μου λοιπόν τί σου θυμίζει;

ΕΛΕΝΗ.— Θά σου πώ... Θά σου πώ ύστερα. Δώσε τώρα, σέ παρακαλώ πολύ... (Άνοιγει την τσάντα της). Δώσε εσύ τ'α χρήμετα στον βιολιστή. Και πές του να ξαναπαίξη το ίδιο κομμάτι.

(Η Φραγκίσκη παίρνει τ'α χρήμετα, τ'α πληγώνει στον βιολιστή και ξαναχρίζει κοντά στην Έλενη, ή οποία ακούει όλο και πιο έκστατική τή σερενάτα).

ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ.— Τόν καίμενο τό γερο-μουσικό!... Κιττάζε κατάληκτος τό εκατόφραγκο. Πουές ξεφει πόσον καιρό είχε νά δη τόσα χρήμετα μαζεμένα...

ΕΛΕΝΗ.—Θά σου πώ... Πάντα, όταν ακούω βιολί, συγκινοίμαι. Και προπάντων αυτή ή σερενάτα μου θυμίζει κάποιο δράμα, γιά τό όποιο φταίω εγώ χωρίς νά τό θέλω. Άχ, Φραγκίσκη! Τί είναι ή ζωή; Πόσα μυστήρια κρύβει!... Θυμάσαι τόν Άλβέρτο Μασσίς; Τόν είχες συναντήσει ποτέ στό πατρικό μου σπίτι;

ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ.—Τόν Μασσίς; Τόν νέο άεροπόρο που σκοτώθηκε καθώς περνούσε με τό άεροπλάνο του πάνω από τή Σαχάρα; Ναί, τόν θυμάμαι πολύ καλά. Ήταν φίλος του άδελφού σου.

ΕΛΕΝΗ.—Ναί. Τόν είχα γνωρίσει μόλις βγήκα από τό οικοτροφείο. Έρχόταν στό σπίτι και λάβανε μέρος στό μικρά κονσέρτα που διοργανώγαμε. Θυμάσαι;... Ό πατέρας αγαπούσε πολύ τή μουσική. Λοιπόν, ό Γαστόν έπαιξε φλάουτο, ό Άλβέρτος βιολί κι' εγώ πιάνο. Διασεκόδαμε όφραια. Ό Άλβέρτος μου φρονόταν άδελφικά, χωρίς νά μου κάνει ποτέ κανένα αισθηματικό κομπλιμέντο... Κι' Ξεφρανα, δεν ξεφορ πώ, άλλαξε, έγινε μελαγχολικός, σινοθροπός, επιφυλακτικός.

Άρχισε νάρχετα πολύ σπάνια στό σπίτι. Ό άδελφός μου, ό όποιος τόν αγαπούσε πολύ, άνησύχησε. Μά όταν τόν ρώτησε τί έχει, εκείνος δεν του έδωσε καμιά απάντηση.

ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ.—Θά σέ είχε, φαίνεται, έφορτεντεί. Μά γιατί δεν σου τό έλεγε; Μήπως γιατί δεν ήταν πλούσιος;

ΕΛΕΝΗ.—Τήν εποχή αυτή άκριβώς με είχε ζητήσει σέ γάμο ό Φαβιανός Μπουρέο. Και καθώς δά θυμάσαι, διάτασα γιά πολύν καιρό νά δεχτώ τήν αίτηση του.

ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ.—Ναί... Ναί. Θυμάμαι... Διάταξες, άν και δεν σου ήταν άδιάφορος... Τόν συμπαινόυσε άρκετά. Δεν είν' έτσι;

ΕΛΕΝΗ.—Ναί, τόν συμπαινόυσα. Άλλά διάταξα και τόν πάγκο, γιατί έπερσε μετά τόν γάμο μου νά φύγω από τή Γαλλία.

ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ.—Γιά ν' ακολουθήσης τόν Φαβιανό στις άποικίες,

όπου ήταν έγκαταστημένος.

ΕΛΕΝΗ.—Στό τέλος όμως ό Φαβιανός κατόρθωσε νά με πείσει κι' ό γάμος μας έγινε.

ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ.—Μά μου φαίνεται πως ό Άλβέρτος δεν παρίστατο στό γάμο σου.

ΕΛΕΝΗ.—Έλειπε τίς ημέρες αυτές άκριβώς στό Πυρηναία. Τόν είχε καλέσει νά πη κοντά του κάποιος θετός του άφροστος. Έτσι τουλάχιστον δικαιολογήθηκε γιά τήν άπουσία του...

ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ.—Κι' αυτό θά ήταν βέβαια μιά πρόφρασις.

ΕΛΕΝΗ.—Ίσως... Άλλά μου έστειλε ένα πολύ όφραίο όφρο, σινοδουμένο από ένα γράμμα του γεμάτο ευχές γιά τήν εύτυχία μου. Τόν ευχαρίστησα με δυό-τρία λόγια μου τήν παραμονή τής άναχώρησός μας γιά τό Σαγκόν, γιατί λίγες μέρες μετά τόν γάμο μου φτάμα με τόν άγτρο μου γιά τήν Ίνδοκίνα.

ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ.—Τό θυμάμαι.

ΕΛΕΝΗ.—Πήγαμε λοιπόν στό Μασσαλία γιά νά πάρουμε τό πλοίο γιά τήν Ίνδοκίνα. Θεέ μου, πως τ'α θυμάμαι!... Καθόμιον στό κατάστρωμα του πλοίου μαζί με τόν άγτρο μου. Ήμιον εύτυχιμένη κοντά του, γιατί τόν ένοιωθα καλόν, τίμο, κι' έρωτευμένο ειλιακός μαζί μου. Άλλά ένοιωθα και κάποιον κρυφό αισθημα άγονίας, γιατί πήγανα πρός τό άγνωστο. Κι' Ξεφρανα, κάτι τό ανέλπιστο ήρθε ν' αΐξηση τή μελαγχολία μου.

ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ.—Τί σου συνέβη;

ΕΛΕΝΗ.—Στή Μασσαλία ύπάρχει μιά συνήθεια: Έρχονται στόν προνομία πλανόδιον μουσικοί, και παίζουν άποχαρτιστήρες σερενάτες τήν όφρα που φέρνουν τά μεγάλα πλοία γιά μαζουνά ταξείδια...

ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ.—Έχω ακούσει γι' αυτή τή συνήθεια και τή βράσο πολύ ποιητική και συγκινητική. Είναι έτσι σαν νά εύχονται καλό ταξίδι και καλό γυρισμό στους ταξειδιώτες που φέρνουν από τήν πατρίδα τους.

ΕΛΕΝΗ.—Κι' όι ταξειδιώτες άμείβουν αυτές τίς μουσικές — πλοοιους νά ποίμε — ενχές, με λίγα άσπμμένα νοήματα, τ'α όποια ρίχνουν στην προνομία από τό κατάστρωμα τών πλοίων. Λοιπόν, άκοιμισμένη καθώς ήμιον στην κοιταστή του πλοίου, δίπλα στον Φαβιανό, και κιττάζε άρηρημένη τούς διαφόρους μουσικούς, αντίκρισα Ξεφρανα κάποιον από αυτούς ποίμοιζε σαν άρχηγός τους, νά τους κάνει ένα σημείο με τό χέρι. Όλοι τότε σούπασαν με ύβριχισ με παύση άπό τούς αυτός.

ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ.—Τί περιόργο!..

ΕΛΕΝΗ.—Ναί, έπαιζε μονάχα αυτός, έπαιζε θανάσια, ύπεροχα.

ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ.— Τί κομμάτι; ΕΛΕΝΗ.— Τή σερενάτα του Τοζέλλι. Ώ, Θεέ μου!... Τί ήταν εκείνο παιά; Δεν ήταν ένας κοινός μουσικός του δρόμου ό άνθρωπος εκείνος. Ή ίδια του ψυχής βογγούσε, έκλαιγε, παρακαλούσε, σπάρραζε με τό βιολί του. Έκπληκτοι, εγώ και ό άντρας μου, σιτήγαμε, προσπαθώντας νά διακρίνουμε τόν μυστηριώδη βιολιστή, ό όποιος έπαιζε έτσι, με όλη του τήν ψυχή, μά δεν μπορούσαμε νά ιδούμε τό πρόσωπό του, γιατί φορούσε ένα καπέλλο με πολύ πλατύ γέφο. Δεν σήκωσε τό κεφάλι του παρ'ό μόνον τή στιγμή που σήκωσαν και τήν τελευταία σάλα και τό πλοίο άρχισε νά φεύγη. Και τότε... τότε τόν είδα, τόν άνεγνώρισα, ναί, τόν άνεγνώρισα και μιά κρηνική έκπληξιος και πόνο Ξεφραγε απ' τ'α στήθη μου.

ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ.—Ποιος ήταν λοιπόν;

ΕΛΕΝΗ.—Πουός ήταν; Δεν μαντεύεις, Φραγκίσκη; ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ.—Όχι.

ΕΛΕΝΗ.—Ήταν ό Άλβέρτος Μασσίς! ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ.—Ό Άλβέρτος!...

ΕΛΕΝΗ.—Ναί, ό Άλβέρτος. Άλλά τό πρόσωπό του ήταν τόσο άλλαγμένο, τόσο πονεμένο, που μου προξένησε φόβο και λύπη. Μέσα σέ μιά στιγμή, μάντεψα τό τραγικό μυστικό που δεν τό ένοιωθα τόσον καιρό. Ό Άλβέρτος μ' αγαπούσε, αλλά δεν τολμούσε νά μου τό πη, δεν τολμούσε νά με ζητήσει σέ γάμο, γιατί ήταν φτωχός και γιατί ό Φαβιανός ήταν πλούσιος. Άπελοπιμένος τότε, σινοτριμένος, με τήν καρδιά σπαραγμένη, έφυγε μακριά, γιά νά μη μου φέρη κανένα εμπόδιο στην εύτυχία μου. Άλλά θέλησε νά με ίδη ακόμα μιά φορά, γιά νά μου πη ένα τελευταίο, χωρίς λόγια, Χάϊφες.

ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ.—Τόν φτοχό νέο!...

ΕΛΕΝΗ.—Και με τό βλέμμα που ήρωσε σέ μένα, τή στιγμή εκείνη του μουσεμου, όλο έμυστηρηθήκανε δλον τόν άπελοπιμένο έρωτά μου, όλη του τή μεγάλη θυσία. Έσοχηνα τό πρόσωπό μου στό χέρι μου, γιά νά κρύψω τά δάκρυα που θόλωναν τά μάτια μου. Κι' έκλαιφα, ναί, έκλαιφα πολύ, άνακαλύπτοντας έτσι ανέλπιστα τό μυστικό



ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΤΟΥ Κ. ΦΑΝΗ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ

Ο ΗΛΙΑΣ ΖΕΡΒΟΣ ΙΑΚΩΒΑΤΟΣ. Η ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ ΣΤΗΝ ΕΠΤΑΝΗΣΟ ΚΙ' Η ΠΡΩΤΕΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ ΤΗΣ



Θ'. ΑΛΛΑ εκείνο που προσέειπε τη μεγαλύτερη εντύπωση στην ποιητική συλλογή του 'Ηλία Ζερβού 'Ιακωβάτου, είνε τα «Επιγράμματα». Ο ποιητής περιεκτικώτατα, μέσα σε λίγους στίχους, μάς έδωσε όλη την πείρα της ζωής του, όλη τη φρόνηση των γερατειών του, όλη τη γνώση και την πίστι της ψυχής του. Κι' έδω ή ειλικρίνεια είνε το κύριο χαρακτηριστικό του. 'Η ανώτερη ήθικη του 'Ιακωβάτου για τη ζωή, ή άποστοφορ ή προς το ψέμμα και την πολιτική διαφθορά, διετυπώθησαν κατά τρόπον όμοιο και πολεμικώτατο. Και δυνατόν τα «Επιγράμματα» να μ'ήν έχουν τη μορφική άριότητα άλλων τραγουδιών του.

Ας μ'ήν ξεχνάμε όμως πως γράφτηκαν για τον λαό. 'Ετσι ο ποιητής τους έδωσε μια λαϊκή έκφραση, που φτάνει σχεδόν το άκατέργαστο λαϊκό δίστιχο. Ο 'Ιακωβάτος μιλεί σ' αυτά ελεύθερα και «στ' ανοιχτά» και δείχνεται ο πραγματικώς επαναστάτης των άρθρων του «Φιλελευθέρου» και των άλλων πολιτικών λιβέλλων του. Είνε άμειλικτος απέναντι της πολιτικής εξαχρείωσης, της πολιτικής έμμεταλλεύσεως και της κοινωνικής σαπίλας. Δέν γνωρίζω κανένα «Έλληνα που να μίλησε με τόσην ελευθεριότητα, με τόσο πραγματισμό και παλληκαριά στα λαϊκά στρώματα:

Τά περισσότερα κακά που τους λαούς τους (φθείρουν, οί πλούσιοι κι' οί νοήμονες (μέσα σ' αυτούς τα σπείρουν. Κι' αν σε χαιδέυει ο δυνατός, ποτέ πιστι μη (δώσεις, μη θαρρυνείς στα λόγια του, γιατί θά μετανοήσης. "Όταν ιδείς κανέναν γλήγορα να πλουτίση πάντεχε πως ή έκλεψε ή έσφαξε να γδύση. Την άρπαγή και τη σφαγή που γίνεται (στα έθνη, άλλοι τή λένε δικαιο κι' άλλοι τή λένε τέ(χη!... "Αγ ανεξάρτητος να ζής κι' ελεύθερος ζή(λευεις, λιγότευε ταίς χρείαις σου και πάθη μη (γυρνείς. 'Ο σταθερός κι' ο δικαίος, ποτέ του δε δει(λιάζει, ούτε τυράννου πρόσωπο, ούτε ληστού τρο(μάζει. "Ανδρας κακός και άγενής, ποτέ του δέν (άφινει να μεγαλώση ο μικρός και πλούσιος να γινη.



Ο 'Ιωσήφ Μουφρεράτος, από τους φίλους και συναγωνιστάς του 'Ηλ. Ζ. 'Ιακωβάτου.

Γιά τον γενικό χαρακτηρισμό του 'Ηλία Ζερβού δέν υπολείπεται παρά να πούμε δυό λόγια για την οικογενειακή και την ιδιωτική ζωή του: Ο 'Ιακωβάτος στο σπίτι του δέν ήταν ο άρειμάνιος επαναστάτης, ο δυνατός κι' αλύγιστος χαρακτήρας, ο άπρόσιτος στις συναλλαγές κι' υποχωρησις πολιτικός. Απεναντίας, ως άνθρωπος και οικογενειαρχης, ύπηξε πρότυπον αγαθότητας, καλής συμπεριφορας, τρυφερότητας και γλυκύτητας. "Όστερα από πολλές περιπέτειες, μόλις στα γερατεία του κατώρθωσε να πραγματοποιήση τον φιλογερό πόθο

του 'Αλβέρτου. ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ.—Κι' ο άντρας σου δέν άντελήφθη τίποτα; ΕΛΕΝΗ.—Μου ελπε τρυφερά: — «Κλαίς, άγάπη μου; Σε συγκίνησε ο μελαγχολικός αυτός σκοπός; Κι' έμένα μου έκανε εντύπωση. Χωρίς άλλο, ο φτωχός αυτός έχει τίλαντο για να παίζη τόσο όφραία... Και, δέν ξέρω αν το πρόσσεξες, άλλα φανόταν πολύ καλύτερος από τους συντρόφους του. Θά είνε φαινόται κάποιος ξεπεσμένος...». Το πλοίο άπομακρυνόταν στο μεταξυ με μεγάλη ταχύτητα. 'Η προνομία, τα σπ'ίτια, οί άνθρωποι φανόντουσαν όλοένα και πιο μικροί... Διέφυγα άκόμα, για μια στιγμή, την ύψηλη σιλουέτα του 'Αλβέρτου, στην προκυμαία. Κι' ύστερα άπλόδηξε μπροστά μου ή θάλασσα, ή γαλανή θάλασσα... Μετά τρεις μήνες έμαθα στο Σαϊγκόν, από ένα γράμμα του άδελφου μου, ότι ο φίλος του έγινε άεροπόρος... Κι' έπειτα από ένα χροόν πάλι, διαβάζοντας μια γαλλική έφημερίδα, πληροφορήθηκα ξαφνικά τον θάνατο του 'Αλβέρτου στη Σαγάρα. Καταλαβαίνεις λοιπόν γιατί συγκινήθηκα τόσο π'όσον όλιγο, ακούγοντας αυτή τη σερβέντα; ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ, (σφιγγοντας το χέρι της φίλης της). — Ναι... Είνε πολύ παράδοξη συνήθως ή Μοίρα. Μάς κάνει να βασανίζουμε, χωρίς να το ύποπτευόμαστε, μερικά πλάσματα που δέν μαντεύουμε καθόλου τον πόνο τους. Σκοτώνουμε έκείνους που μάς άγαπούν. Τους σκοτώνουμε δικά. Χωρίς να το θέλουμε. Χωρίς να το ύποπταζόμαστε, σκοτώνοντας συγχρόνως και την ίδια μας εύτυχία...

της ζωής του: να δοθή στην οικογένειά του και στην άνατροφή των παιδιών του, όπως αυτός νόμιζε καλύτερα. Σπανίως επαναστάτης ύπηξε τόσο τρυφερός σύζυγος και τόσο καλός πατέρας. Άκόμη και σήμερα τον θυμούνται οί παλαιότεροι, να περιδιαβήη στην άγοραλιά της Κεφαλλονιάς, κρατώντας από το χέρι τα παιδιά του και παίζοντας μαζί τους... Γνωρίζοντας πως ή ποικυλαγημένη του γυναικα Χουσανθή είχε μαρτυρήσει προς χάρι του, στα τελευταία του χροόνια την περιεβαλλε μ' όλη του την άγάπη και μ' όλη του τη στοργή, προσπαθώντας πάντα ν' άνακουφίη την κλονισμένη ύγεια της. Αυτός ο ίδιος την περιποιόταν μέχρι τις τελευταίες της στιγμές. 'Ως δείγμα της άπεριόριστης αυτής άγάπης του στη γυναικα του, παραθέτουμε ένα άπόσπασμα από μια του έπιστολή προς αυτήν:

«Φιλτάτη μου, » Μ'ήν άθυμείς απέναντι των κινδύνων και ήμών και των τέκνων μας, διότι ή θεία αντίληψις δέν θέλει βεβαίως μάς έγκαταλείψει. Ουδέ είνε ή ένεστώσα ζωή άμφοτέρων έκείνη, περι της οποίας όφειλουν να φροντίζουμεν, άλλα έκείνη, περι της οποίας έπλασεν ο Θεός τον άνθρωπον και διά τούτον και διά τον άλλον κόσμον. 'Εάν δε αυτήν δέν δυνηθώμεν να άποκτήσωμεν, ως άποθνήσκονμεν διώκοντές την, διότι άποθνήσκονμεν εις την άρετήν και διά την αιωνιότητα, εις τας οποίας εναπόκειται ή άληθής ζωή και ήμών και των τέκνων μας.

Ο άγαπητός σου σύζυγος ΗΛΙΑΣ ΖΕΡΒΟΣ ΙΑΚΩΒΑΤΟΣ.

Αυτός ύπηρξεν ο Ζερβός, ως σύζυγος, ως άνθρωπος, ως πολιτικός και συγγραφέυς. 'Η δράση του γεμίσε μ'ήν δόλοληρη έποχή, κατά την όποιαν έδρασε και διεδραμάτισε κύριο πρόσωπο. Σ' όλες τις περιπέτειες πενήντα χροόνων ελληνικής ζωής (1840—1890) τον βλέπουμε στην πρώτη γραμμή να μάχεται για το ιδανικό της άρετής, για το ιδανικό της Δημοκρατίας και του πολιτισμού. Χαρακτήρας άδάμαστος, δέν γνώριζε τίς ύποχωρησεις. Τραβούσε πάντα τον δρόμο που φέρνει στις μορφές της δικαιοσύνης. Τόπος ευύτερος, δέν άνηκει μόνο στην Κεφαλλονιά που τον γέννησε άνηκει και σ' όλόκληρο τον 'Ελληνισμό. Στέκεται σαν μοναδικό παράδειγμα ύπομονής, αυτοθύσις, θάρρους και φιλεργίας. Κι' όπως ελπε ένας από τους καλύτερους έγκωμιστάς του, ο Γεώργιος Ζαδιστάνος, στον έπικηόδο που του ξεφώνησε: «'Η φυλακή, ή μακράν της πατρίδος και των συγγενών έξορία, ή μέχρι πεινής πτωχεία, ή άπειλή της δολοφονίας, άπαντα εν γένει τά ήθικα και ήλικά βασανιστήρια, άντι να άποθαρρύνωσι, καθίσταν αυτον θαρραλεωτερον και ώθουν αυτόν σκληρότερον εις την δράσιν, άνύψουν αυτόν περισσότερον εις το ιδανικόν και τω ένέπνεον δύναμιν και έλπίδα. Ουδέ επι στιγμήν έσταμάτησε εις το έργον του».

Και δυνατόν να βασανίστηκε στη ζωή του, άλλ' ο φτωστότερος του μαρτυρών τον άνέβασε στη χορεία των άγιων της δράσεως. Σε κανένα άλλον ίσως από την έποχή του δέν ταιριάζει περισσότερο το έπίγραμμα που άφιέρωσε στην 'Αφ'ετ'η και που θάρτεπε να γραφτή στο μνήμα του, όταν πέθανε στα 1894, σε ηλικία 80 χροόνων:

«Όλα στον κόσμο τα καλά είνε σαπίλα και φθορά. 'Η άρετή μονάχη είν' άφθαστη, όπου λάχει!»

ΦΑΝΗΣ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΕΛΟΣ

Η ΠΟΙΗΣΙΣ ΣΤΗ ΧΩΡΑ ΤΩΝ ΧΡΥΣΑΝΘΕΜΩΝ

ΓΙΑΠΡΟΝΕΖΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

'Η άγωνία του έλαφιού όταν βλέπει τη σάιτα του κνηγου καρρωμένη στο σώμα του, είνε μικρότερη από την άγωνία που μου προσένον τα μαγικά σου βλέμματα. (Χίτο-Μάρο). 'Αν συγκινήσει τον πόνο που νοιώθει τώρα ή καρδιά μου με ζέινον που έννοιαθε όταν ζητούσα να σε συναντήσω, βρισκόω πως τότε δέν εγγιζόησε τον πόνο. (Άτσού-Τάδα). Τον άντάμωσα στο δρόμο, άλλα δέν πρόφτασα να τον κωτάξω. Χάθηξε ξαφνικά από μπρός μου, όπως χάνεται μέσα στα σύννεφα τ' άσπ'μένο φεγγάρι. (Μουρσάκι-Σικμπου). Σε είδα για μια στιγμή σαν άστραπή που σβίχει τον αέθρα μ' άμέσως εξαφανίζεται. Κι' όμως αισθάνθηκα φωτιά να καίη τα σωδικά μου. (Νάρι-Χίρα).